

καὶ ἕον αἰῶνα) δὲν ὑπῆρχε μεγάλης ἐκτάσεως εἰκονογράφου τῶν ἐκκλησιῶν, δύνανται δὲ οἱ δύο οὗτοι κλάδοι νὰ ἐξηγηθῶν ὡς ἀντιπροσωπεύοντες τὰς δύο κατ' ἐξοχὴν φυλάς: τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν συριακὴν.

Διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἑλληνικοῦ - ἱστορικοῦ κλάδου, πρὸς διδακτικοὺς σκοποὺς, ἔχομεν κατὰ τὸν 4ον καὶ ἕον αἰῶνα τὰς μαρτυρίας τῶν Πατέρων καὶ κατόπιν τὰς ἐκτενεῖς μικρογραφίας τῶν χειρογράφων, τὰς ἐκτυλισσομένης παραπλεύρως τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων, καὶ τὰ μωσαϊκὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ Grabar ἐσχεδίασε μίαν νέαν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ζωγραφικῆς μὲ κέντρον τὸ Μαρτύριον.

Ἐὰν καὶ ἡ θέσις αὐτὴ δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀνεπιφυλάκτως δεκτὴ, εἶναι ὅμως ἀναντίρρητον, ὅτι διὰ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Grabar διεφώτισεν ἀπλῆτως καὶ μετὰ διεισδυτικῆς ἀκριβολογίας τὰ περὶ τὸ χριστιανικὸν Μαρτύριον ζητήματα καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ψιχία τῶν σωζομένων μνημείων, τῆ βοήθειᾳ πηγῶν, περιγραφῶν καὶ μεταγενεστέρων μνημείων, κατώρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν ἱστορίαν καὶ νὰ διατρανώσῃ τὴν σημασίαν τῶν ἐξαφανισθέντων αὐτῶν δημιουργημάτων τῆς λατρείας καὶ εὐλαβείας τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

F r a n z D ö l g e r, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung d. Bayer. Ak. d. Wiss. herausgeg. von... I: Textband σ. 363, II: Tafelband (128 Tafeln). Auflage: 1000 Exemplare (ἡοιθμημένα). Münchner Verlag (bisher F. Bruckmann) 1948 σελ. 8^ο μέγα.

Ὁ διακεκριμένος ἐν Μονάχῳ Καθηγητὴς τῆς Βυζαντιακῆς καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας F r a n z D ö l g e r, ὅστις ἀπὸ ἐνὸς τετάρτου αἰῶνος ἀσχολεῖται περὶ τὴν μελέτην καὶ ἐκδοσιν τῶν Διπλωματικῶν ἐγγράφων τοῦ Βυζαντίου, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἐπιτοπίως μελετήσας καὶ φωτογραφήσας τὰ ἐπίσημα βυζαντιὰ ἔγγραφα, παρέχει νῦν ταῦτα διὰ τοῦ ἔργου του τούτου εἰς τὴν δημοσιότητα, προάγων οὕτω τὰ μέγιστα τὴν Διπλωματικὴν Ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἀπορεῖ τις τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ ἐν τῇ προτύπῳ ταύτῃ ἐκδόσει τὴν ἐξαιρετικὴν μέθοδον, τὴν κριτικὴν δύναμιν, τὴν φιλολογικὴν ἀκρίβειαν, τὴν βιβλιογραφικὴν ἐνημερότητα ἢ τὴν βα-

θειαν τῶν πηγῶν γνῶσιν καὶ δὴ καὶ μάλιστα τὴν ἀναγομένην εἰς τὴν πολιτικὴν καθόλου Ἱστορίαν, τὴν Ἱστορίαν τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Διοικήσεως, τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐθνικῆς τοῦ Βυζαντίου Οἰκονομίας καὶ τὴν Κοινωνικὴν Ἱστορίαν του, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀναγραφῶν, τὴν Γλωσσολογίαν καὶ τὴν Παλαιογραφίαν καὶ τέλος τὴν Προσωπογραφίαν ; Χάριν τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν θὰ δώσω κατωτέρω λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν τοῦ πολυτίμου τούτου ἔργου.

Τοῦ πρώτου τόμου προηγεῖται Εἰσαγωγή ἀφιερωτικὴ εἰς τὸν σοφὸν φιλόλογον ἐπιστήμονα, Ἀκαδημαϊκὸν καὶ Καθηγητὴν, μεγάλον δὲ φιλέλληνα R e h m, ὅστις πρό τινος μόλις ἐξεμέτησε τὸ ζῆν. Ἀκολουθεῖ ἀναλυτικὴ Εἰσαγωγή τοῦ ἐκδότου καὶ συγγραφέως, εἶτα δὲ ὁ Πίναξ τῶν περιεχομένων καὶ ἡ ἐν τῷ ἔργῳ ἀπαντῶσα βιβλιογραφία. Τὰ εἶδη τῶν διαφόρων ἐπισήμων ἔγγράφων διαιροῦνται εἰς 10 κατηγορίας, ἐκάστης τῶν ὁποίων προηγεῖται ἐπιστημονικὴ ἐπεξηγηματικὴ Εἰσαγωγή, ὡς ἀκολουθῶς : Α. Αὐτοκρατορικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα. Γνήσια. I. Χρυσόβουλλοι λόγοι. II. Χρυσόβουλλα σιγίλλια. III. Προστάγματα. Β. Ἐπίσημα ἔγγραφα Δεσποτῶν. C. Ἐπίσημα ἔγγραφα Σεβαστοκρατόρων. D. Ἀντίγραφα αὐτοκρατορικῶν ἐπισήμων ἔγγράφων. E. Νόθα καὶ ἀπομιμήσεις. F. Ἐπίσημα ἔγγραφα ἀνωτέρων κρατικῶν ὑπαλλήλων : a) Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν διοίκησιν καὶ εἰς δικαστικὰς ὑποθέσεις. b) Ἐφορειὰκὰ ἔγγραφα (Schatzungsurkunden). c) Πρακτικά. Γ. Ἱερατικὰ ἔγγραφα : a) Ἐπίσημα ἔγγραφα πατριαρχῶν. I. Μεθ' ὑπογραφῆς τοῦ πατριάρχου. II. Μεθ' ἡμερομηνίας (ἄνευ ὑπογραφῆς τοῦ πατριάρχου). III. Ἐπίσημα συνοδικὰ ἔγγραφα. b) Ἐπισκοπικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα. c) Ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Πρώτου (τοῦ Ἁγ. Ὁρους). H. Ἰδιωτικὰ ἔγγραφα. I. Βοῦλλαι (Urkundensiegel) : a) Χρυσαῖ βοῦλλαι (αὐτοκρατόρων). b) Μολύβδιναι βοῦλλαι. I. Ὑπαλληλικαὶ μολύβδιναι βοῦλλαι. II. Μολύβδιναι βοῦλλαι πατριαρχῶν καὶ τοῦ Πρώτου (τοῦ Ἁγ. Ὁρους). c) Βοῦλλαι ἄλλοθεντῶν ἡγεμόνων. K. Ἑλληνιστὶ γεγραμμένα ἐπίσημα ἔγγραφα Σέρβων ἡγεμόνων. L. Πίνακες προσώπων, μερῶν, πραγμάτων καὶ λέξεων.

Ἐν ὅλῳ ἐκδίδονται 115 ἐπίσημα ἔγγραφα, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων διὰ πρώτην φοράν. Ἐκαστὸν τῶν ἐκδιδομένων ἔγγράφων συνοδεύεται ὑπὸ διεξοδικοῦ Ὑπομνήματος παλαιογραφικοῦ, διπλωματικοῦ, γλωσσικοῦ καὶ πραγματικοῦ, ὡς καὶ ὑπὸ διεξοδικῆς ἐκθέσεως τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, χρησιμωτάτης διὰ τὴν ἐρμηνείαν καὶ κατανόησιν τῶν ἰδιομάτων τῆς βυζαντινῆς γλώσσης, ἥτις τοσοῦτον ξενίζει τὸν ἀδαῆ περὶ τὰς ἰδιομορφίας τῆς βυζαντινῆς λέξεως. Τὰ χρονικὰ ὄρια τῶν 10 αἰώνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐκτείνονται τὰ ἐκδιδόμενα ἔγγραφα, δίδουσι συστηματικὴν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τῆς Διπλωματικῆς Ἱστορίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς γνώσεως τὸ πρῶτον νῦν τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπισήμων ἔγγράφων τῶν Δεσποτῶν, τῶν ἀντιγράφων, τῶν νόθων καὶ κατ' ἀπομίμησιν, τῶν ὑπαλληλικῶν καὶ Ἱερατικῶν ἔγγράφων, ὡς καὶ τῶν

χρυσοβούλλων. Διὰ πᾶν ἐπὶ μέρους ἀναφύομενον πρόβλημα χρησιμοποιεῖται πᾶσα βοηθητικὴ βιβλιογραφία, ὅπως στηριχθῆ ἐπὶ ἀδιασείστων βάσεων αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ λύσις τοῦ προβλήματος.

Τὰ δημοσιευόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα, ἐκτὸς τῆς ἀνυπολογίστου σπουδαιότητός των διὰ πάντα κλάδον τῆς καθόλου Ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου (Δίκαιον, Διοίκησιν, Ἐθνικὴν Οἰκονομίαν, Λαογραφίαν, Νομισματικὴν, Κοινωνικὴν ζοήν, Ἀγροτικὴν, Ἐκκλησιαστικὴν, Ἐπισκοπικὴν κλπ.), κατ' ἐξοχὴν προάγουσιν τὴν πτωχὴν εἰς πηγὰς μεταγενεστέραν πολιτικὴν Ἱστορίαν τοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους καὶ τῆς Διοικήσεως αὐτοῦ. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀξιόλογος εἶναι καὶ ἡ συμβολὴ τῶν ἐπισήμων τούτων ἔγγράφων διὰ τὴν γνῶσιν καὶ διαλεύκανσιν πλείστων σημείων τῆς Ἀθωνικῆς Ἱστορίας, μάλιστα δὲ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Ἱστορίαν τῶν διαφόρων ἐπὶ τοῦ Ἄθω βιουσῶν ἐθνικοτήτων. Ἄφθονον νέον ὕλικόν ἐπίσης προσκτᾶται καὶ ἡ Προσωπογραφία ἢ βυζαντιακὴ, ἣτις εἶναι τόσον ἀπαραίτητος, ὡς ἐπικουρικὴ Ἐπιστήμη τῆς καθόλου Ἱστορίας. Καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν σχέσεων καὶ ἐπαφῶν, ἔτι δὲ καὶ μεταναστεύσεων τῶν λαῶν τῆς Νοτίου Βαλκανικῆς, οὐχὶ μικροτέρας σπουδαιότητος εἶναι τὰ δημοσιευόμενα Πρακτικά. Ἄλλ' ἢ σπουδαιότης τῶν ἐκδιδόμενων ἐπισήμων ἔγγράφων ἔτι μεγαλυτέρα εἶναι καὶ δὴ καὶ ἀνυπολογίστου ἀξίας διὰ τὴν Γλωσσολογίαν καὶ τὴν Παλαιογραφίαν. Διὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς ὁ σ. ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ του ὀρθῶς ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴν τοῦ εἰδικοῦ ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1/2, 3 καὶ 35 ἔγγράφων· ὁμοίως 107 (942), 108 (984), 56 (995) καὶ 103 (1015) διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 10 μέχρι τοῦ 11 αἰ. περίοδον. Διὰ δὲ τὴν μεταγενεστέραν καὶ δὴ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ 16 - 19 αἰ. περίοδον ἀξιόλογα εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθ. 86 - 92 καὶ 98 - 99 ἐπίσημα ἔγγραφα. Σημασίαν ἰδιαιτέραν ἔχει καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 33 ἐπίσημον ἔγγραφο διὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλ. γραφῆς, διὰ δὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ὑπαλληλικῆς μικρογραμμάτου γραφῆς σημαντικὰ εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθ. 36, 57 καὶ 58 ἔγγραφα. Δι' ἐπὶ μέρους παλαιογραφικὰς ἰδιομορφίας παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 59/60 καὶ 61 ἔγγραφα δι' ἀσυνήθεις βραχυγραφίας εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 65 (1098) καὶ 103 (1015) καὶ τέλος διὰ τὰς ὑπογραφὰς εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 103 (1015) καὶ 109 (1008). Διὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μεγάλης σπουδαιότητος εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 107 τοῦ ἔτους 942 ἐπίσημον ἔγγραφο, ἔτι δὲ τὰ 102, 14 (1421), 13, 1 (1403), 107, 37 : 20, 2 : 63, 3 : 9, 9 : 35, 62 : 70/71, 11 (1320) : 52, 31 (1420) : 110, 5 (1286) : 112, 43 (1326). Περιττὸν νὰ ἐξάρωμεν τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐκδιδόμενων ἔγγράφων διὰ τὴν καθόλου Λαογραφίαν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς βυζαντιακῆς καὶ μεταβυζαντιακῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς νεωτέρας. Ἄξια σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 121, 1 *μετρικῇ* ἐπιγραφῇ ἀπαντῶσα ἰδιομορφία. Ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως περισσότερον ἐνδιαφέρον, ὡς εἰκόσ, ἔχουσι τὰ ἐπίσημα *Ἱερατικά* ἔγγραφα. Ὅθεν διὰ τὸν ἐπιθυμοῦντα ν' ἀσχοληθῆ εἰδικώτερον

περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐγγράφων, παραλέπομεν εἰς τὴν πρώτην ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν, ἣν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ἐκάστης κατηγορίας Ἱερατικῶν ἐγγράφων ἐποιήσατο ὁ ἐκδότης καὶ δὴ καὶ α) διὰ τὰ ἐπίσημα πατριαρχικά ἐγγράφα ἐν σ. 212/18· β) διὰ τὰ ἐπίσημα ἐπίσκοπικά ἐγγράφα ἐν σ. 263· γ) διὰ τὰ ἐγγράφα τοῦ Πρώτου (τοῦ Ἁγ. Ὁρους) ἐν σ. 271/2. Ἴνα δ' ἔχη τις πρόχειρον τὸν πίνακα τῶν ἐκδιδομένων ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐπισήμων Ἱερατικῶν ἐγγράφων, παρέχομεν ἐν μεταφράσει τὸν τίτλον ἐκάστου τούτων: α) Ἐπίσημα πατριαρχικά ἐγγράφα: I. Μεθ' ὑπογραφῆς τοῦ Πατριάρχου: 80/1) Λύσις τοῦ Πατριάρχου Χαρίτωνος (1177/8) τοῦ ἔτους 1177/8 διὰ μοναχόν τινα τοῦ Ἁθῶ· 82) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α' (1350/4 καὶ 1355/63) τοῦ ἔτους 1350 (;) διὰ τὴν Μονὴν τοῦ Ἀλυπίου· 83) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Φιλοθέου (1354/5 καὶ 1364/76) τοῦ Φ/ρίου 1367 διὰ τὴν Μονὴν τῆς Λαύρας· 84) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Ἀντωνίου Α' (1389/90 καὶ 1391/7) τοῦ Ἰουνίου 1393 διὰ τὴν Μονὴν Κουτλουμουσίου· 85) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Ἰωσήφ Β' (1416· 1439) τοῦ Μαΐου 1428 διὰ τὴν Μονὴν Κουτλουμουσίου· 86) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Ἱερεμίου Α' (1520/2. 1523/37. 1537/45) τοῦ Αὐγούστου 1530 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 87) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Μητροφάνους (1565/72. 1579/80) τοῦ Ἀπριλίου 1565 διὰ τὴν Μονὴν Λαύρας· 88) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Κυρίλλου Α' Λουκάρεως (1612. 1621/3. 1623/30. 1630/4. 1634/5. 1637/8) τοῦ Μαΐου 1622 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 89) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Κυρίλλου Β' τοῦ ἐκ Βερροίας (1634. 1635/6. 1638/9) τοῦ Ἰουνίου 1635 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 90) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου Α' (1657/62. 1665/7. 1671. 1675/6) τοῦ Μαΐου 1675 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 91) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Ἰωαννικίου Γ' (1761/3) τοῦ Αὐγούστου 1761 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 92) Σιγίλλιῶδες γράμμα τοῦ Πατρ. Νεοφύτου Ζ' (1789/94 καὶ 1798-1801) τοῦ Φεβρουαρίου 1791 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων. II. Μεθ' ἡμερομηνίας (ἀνευ ὑπογραφῆς τοῦ Πατριάρχου): 93) Ἐπιστολὴ τοῦ Πατρ. Ἡσαίου (1323/34) τοῦ Δεκεμβρίου 1325 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 94) Ἐπιστολὴ τοῦ Πατρ. Ἡσαίου (1323/34) τοῦ Σεπτεμβρίου 1330 διὰ τὸν μοναχὸν Ἰγνάτιον· 95) Ἐπιστολὴ τοῦ Πατρ. Ἀντωνίου Δ' (1389/90 καὶ 1391/7) τοῦ Ἰουνίου 1395 διὰ τὴν Μονὴν Κουτλουμουσίου· 96) Ἐπιστ. τοῦ ἰδίου Πατρ. τοῦ Ἀπριλίου 1396 διὰ τὴν Μονὴν Παντοκράτορος· 97) Ἐπιστ. τοῦ Πατρ. Ματθαίου Α' (1397-1410) τοῦ Ὀκτωβρίου 1403 διὰ τὴν Μονὴν Παύλου· 98) Ἐπιστ. τοῦ Πατρ. Διονυσίου Β' (1537 καὶ 1545/54) τοῦ Μαΐου 1548 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 99) Ἐπιστ. τοῦ Πατρ. Καλλινίκου Ε' 1801/6 καὶ 1808/9) τοῦ Ἰανουαρίου 1804 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων. III. Ἐπίσημα συνοδικὰ ἐγγράφα: 100) Συνοδικὴ ἀπόφασις τοῦ Πατρ. Ἰωάννου ΙΒ' (1294/1303) τῆς 5 Ὀκτωβρίου 1295 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 101) Ἐπιστ. τοῦ Πατρ.

Ἡσαίου (1323/34) τοῦ Ὀκτωβρίου 1330 διὰ τὴν Μονὴν Λαύρας. b) Ἐπισκοπικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα : 102) Ἐπισκοπικὴ δικαστικὴ ἀπόφασις τοῦ Μελετίου Καμπανείας τοῦ Ἀπριλίου 1421 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων. c) Ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Πρώτου (τοῦ Ἀγ. Ὄρους) : 103) Δωρεὰ κτήματος διὰ τοῦ Πρώτου Νικηφόρου τοῦ Ἀπριλίου 1015 εἰς τὸν Ἰβηρίτην μοναχὸν Εὐθύμιον· 104) Δικαστικὴ ἀπόφασις τοῦ Πρώτου Παύλου τοῦ Ὀκτωβρίου 1080 διὰ τὴν Μονὴν Ἰβήρων· 105) Δωρεὰ κτήματος διὰ τοῦ Πρώτου Λουκά τοῦ Ἀπριλίου 1306 εἰς τὴν Μονὴν Βατοπεδίου· 106) Παροχὴ Κελλιδρίου διὰ τοῦ Πρώτου Ἰσαὰκ τοῦ Φ/ρίου 1324 εἰς τὴν Μονὴν Καρακάλλου.— Ὁφείλω τέλος νὰ σημειώσω ὅτι τὸν Θεολόγον ἐπιστήμονα ἐνδιαφέρουν οὐ μόνον τὰ ἀνωτέρω Ἱερατικὰ ἔγγραφα, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀνιέγονται καὶ εἰς θέματα φύσεως ἐκκλησιαστικο-ιστορικῆς. Λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καὶ αἱ ἐν σ. 333 ἐκδιδόμεναι Βοῦλλαι Πατριαρχῶν τοῦ 14-18 αἰ., ὡς καὶ τοῦ Πρώτου τοῦ Ἀγίου Ὄρους.

Γενικώτερον θὰ εἶχον νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς : Ὁ σοφὸς καθηγητὴς, ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος διηρμήνησε τὴν *Διπλωματικὴν* καθόλου Ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀνύψωσε ταύτην εἰς ἀληθῆ Ἐπιστήμην, ἐπιτυχῶν οὕτω ν' ἀναδειχθῆ πατὴρ τοῦ ἀριστουσάτου τούτου κλάδου τῆς Βυζαντιακῆς Ἱστορίας, νομίζω ὅτι εἰς ἔργον, οἷον τὸ μετὰ χεῖρας, ὅπερ ἀσφαλῶς ἐπὶ αἰῶνας θ' ἀποβῆ ἀνεξάντλητος πηγὴ καὶ βοήθημα κύριον διὰ τοὺς μελετητὰς τῆς βυζαντιακῆς Διπλωματικῆς, ἀπαραίτητον ἦτο νὰ ἐκδέσῃ—ἔστω καὶ συνοπτικῶς—τὴν Ἱστορίαν τοῦ κλάδου τούτου καὶ ν' ἀναφέρῃ τοὺς πρωτοπόρους ἐρευνητὰς τῶν Ἀθωνικῶν Ἀρχείων, ὡς καὶ τὴν μέθοδον, μεθ' ἧς οἱ πρὸ αὐτοῦ εἰργάσθησαν, ἵνα οὕτω καὶ ἡ ἀριότης καὶ τελειότης τοῦ συστήματός του ἐμφαντικώτερα καὶ ἐναργεστέρα καταστῆ. Θὰ παρήλαυνεν οὕτω πρόχειρος πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ νέου τυχὸν ἐρευνητοῦ ὅλη σειρὰ φιλοτίμων μελετητῶν τοῦ Ἀθωνικοῦ Ἀρχείου καὶ θὰ ἐγνώριζεν ἅμα ὁ μέλλον ἐρευνητὴς ἐξ ὑπαρχῆς τὰ στάδια, ἅτινα διήλθε διὰ μέσου ποικιλωτάτων ἀντιεσοτήτων ἢ ἐν λόγῳ ἔρευνα, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν σημερινὴν συστηματικωτάτην καὶ ἀκριβεστάτην ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἣν ὁ Καθηγητὴς Franz Dölger εἰσήγαγε καὶ ἐφήρμοσε. Οὕτω δὲ θὰ εἶχέ τις πρόχειρον τὴν ὅλην σχετικὴν βιβλιογραφίαν τῆς Βυζαντιακῆς Διπλωματικῆς, εἰς ἣν κυρίως ἀνήκουν τὰ ἔργα τῶν ἐπομένων ἐπιστημόνων, παλαιῶν τε καὶ συγχρόνων : Bracconnier, Βάροσκη, Πορφυρίου Οὐσπένσκη, J. Müller, V. Langlois, Σεβαστιάνωφ, Ἀβράμοβιτς, Phil. Meyer, Φλωρένσκη, Mordtmann, Βασιλιέφσκη, Zach. von Lingenthal, H. Gelzer, W. Regel, L. Petit, E. Kurtz, B. Korablev, Σωφρονίου Καλλιγᾶ, Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, Μ. Γεδεών, Γερασίμου Σμυρνάκη, Μιχαὴλ Γούδα, Εὐλόγιου Ἀγιοπανλίτου, Ἀρχαδίου καὶ Ἀλεξάνδρου Βατοπεδινῶν, Ἰωακείμ Ἰβηρίτου, Σπυρ. Λαυριώτου, Γαβριὴλ Σταυρονικητιανοῦ, Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Χριστ. Κτενᾶ, Βαρολάμ Γρηγο-

ριάτου, Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, Κουρίλα Λαυριώτου, ἔτι δὲ Kirsopp Lake, Gabriel Millet, Germain Rouillard, Paul Collomp καὶ ὑπὲρ πάντας τοῦ ἰδίου σ. τοῦ μετὰ χειρὸς ἔργου F. Dölger καὶ εἶ τινας ἑτέρου.

Ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους θὰ εἶχομεν προχείρως νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Περιέργον ἐφάνη εἰς ἡμᾶς ὅτι τὴν ἐν 64,15 μνημονευομένην λέξιν «πίτζαξ» δὲν κατώρθωσε νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ σ., οὐδ' ὁ εἰς βοήθειαν ἔλθων Ἕλληνας φιλόλογος, ὡς ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ἀναφέρεται. Καὶ τὰ συμφραζόμενα ἀποδεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς συνηθεστάτης λέξεως «πίδαξ». Πρὸβ. π.χ. τὰ ἐν τῷ Πίνακι κύρια ὀνόματα, τὰ ἀρχόμενα ἐκ Τζ. (Τζίων=Δίων, Τζουσμένη=Δουσμένη, σήμερον Δούσμανη, Τζάσιος=Δάσιος ἢ καὶ Δόσιος (σύγχρονον ὄνομα ἐν Καστοριά). Ὅρα Ἄ θ α ν α σ ί ο υ Μ π ο ύ τ ο υ ρ α, Περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐκτάσεως τοῦ ΤΣ (TZ) φθόγγου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ (Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Α' τόμ. τῆς «Ἀγωγῆς»). Ἐν Ἀθήναις 1917, ἔνθα ἐν σ. 8 καὶ πλείονα σχετικὰ παραδείγματα παρατίθενται: π.χ. τζιάσκαλος=δάσκαλος, τζιαβάξω=διαβάξω, τζαχείλης=διαχείλης, ἐν Λοκρίδι, ὁ ἔχων δηλ. μεγάλη χεῖλη, τζάκονος=διάκονος, ἐν Ἡλείρῳ, πατσάδα=πεδιάδα, λάτζι=λάδι, ἀποτσιχαλίξω=ἀποδιχαλίξω, φόντζυλος=σπόνδυλος, τζαμάλα=δάμαλις, ἐν Ἡλείρῳ κ.ἄ. Καὶ διὰ τὴν σπανίαν λέξιν «ὑπάνοιξις» (111, 18 B. 112, 22) ἔχομεν ἡμεῖς μαρτύριον καὶ ἐκ τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Ὅμιλ. εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους, Migne P.G. 135, 544 C/D

Ἐκ τοῦ Πίνακος τῶν ὀνομάτων τῶν μερῶν ἔλλειπει τό: «Ἰδοβοροβί-
κεια» (44, 9), ἀλλαχοῦ ὁμως ὑπάρχει τό: «Δοβοροβίκεια» (9, 9: 35, 62: 37, 60: 74/7, 333. Πρὸβ. τὸ «Ἀραβενίκεια» ἐν 107, 6/7B καὶ «Ἀραβενικιώτης» ἐν 109, 31B). Κακὴ φαίνεται μοι ἡ ἀνάγνωσις «Ἰδοβοροβίκεια». Μήπως «Ἡ Δοβοροβίκεια» δέον νὰ γραφῆ;—Τῷ «Τρεβίσσηνα» (44, 16) ἀναλογεῖ ἡ σημερινὴ «Τρεμπεσίνα» μεταξὺ Τεπελενίου καὶ Κλεισουράς ἐν Βορείῳ Ἡλείρῳ.—Nr. 20, 11. Διὰ τὸ «μέγας παπίας». Ὅρα Κωδινὸν καὶ Μανασσῆν. Ἐτι δὲ S t e i n, Spätbyz. Verf. u. Wirtsch. 46.—Nr. 22 (σ. 67/8): Ὅρα τὸ πρόσταγμα τοῦ Μανουὴλ Β' Παλαιολόγου (1391-1425) παρὰ Regel.—Nr. 30 (85, 1) «αὐθεντ(ός) μου» ἢ ὀρθότερον «αὐθέντ(ου) μου»;—Nr. 33 (92, 32/33): «διὰ τοῦ πρωτοθρόνου καὶ [ὑπερ]//τίμου Ἰωάννου». Οὐχὶ ὀρθῶς ἐν τοῖς σχολίοις λέγεται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ μητροπολίτου Σκοπίων, ὅστις οὐδέποτε ἔφερε τὸν τίτλον τοῦτον. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας καὶ Θρακικῆς. Πρὸβ. M ü l l e r, Historische Denkmäler in der Klöstern des Athos. Wien 1850 σ. 93/7.—Nr. 35 (101, 7): «ἡσυχαστήρια πα...»=γρ. ἴσως «ἡσυχαστήρια πα(ρακείμενα)».—Nr. 35 (102, 67): «Προάβλακα» («Προάβλακα» 37, 65) γρ. «Πρόβλακα». Εἶναι ὁ τῆς διώρυγος τοῦ Ξέρξου «Προαύλαξ».—Nr. 37 (107, 13): Αὐτόθι 108, 114: Ἀντὶ «Πορταίτισσης» γρ. «Πορταίτισης».

Παρὰ τὰς ἐπὶ μέρους λίαν ἐπουσιώδεις ταύτας παρατηρήσεις, τὸ ἔργον

εἶναι καὶ θὰ μένη μνημειῶδες. Φιλολόγοι, Θεολόγοι καὶ Νομικοὶ ὀφείλου νὰ χαιρετίσουν ἐκθύμως τὴν λαμπρὰν ταύτην ἔκδοσιν ἐπισήμων διπλωματικῶν ἐγγράφων τῆς βυζαντιακῆς, μεταβυζαντιακῆς καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἰδιαίτατα δὲ οἱ Ἑλληνες ἐπιστήμονες, εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῶν ὁποίων τὸ ἔργον τοῦτο τὴν πρώτην πρέπει νὰ καταλάβῃ θέσιν. Ἰδίᾳ αἱ Βιβλιοθήκαι τῶν ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν, ὡς καὶ τῶν Μονῶν, πρέπει νὰ σπεύσουν ν' ἀποκτήσουν τὸ ἀναφαιρέτου καὶ διαρκοῦς ἀξίας πολυτιμότετον τοῦτο ἔργον, παρὰ τὴν σχετικῶς ὑψηλὴν τιμὴν τῆς πωλήσεώς του (κοστίζει ὑπὲρ τὰς 500.000 δρχ.), πρὶν ἢ ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῆς ἐκδόσεως τῶν χιλίων ἠριθμημένων ἀντιτύπων ἐξαντληθῇ.

Ὡς πρὸς τὸν δεύτερον τόμον τῶν φωτογραφιῶν καὶ εἰκόνων δὲν ἔχω παρὰ νὰ θαυμάσω τὴν καλλιτεχνικὴν ἀποτύπωσιν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

F r a n z D ö l g e r, Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athoskloster Iberon mit diplomatischen, sprachlichen, verwaltungs- und sozialgeschichtlichen Bemerkungen. München 1949 S. 127 (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse NF. Heft 28).

Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὁ συγγραφεὺς, γνωστότατος ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἀρχείων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐκδίδει καὶ λεπτομερῶς ὑπομνηματίζει ἕξ πρακτικά, δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἁγιορειτικὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, περὶ ὧν γενικώτερον εἶχεν ἤδη διαλάβει ἐν τῷ ἔργῳ του τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον *Aus den Schatzkammern des heiligen Berges*.

Εἰς τὴν μακρὰν εἰσαγωγὴν του ὁ Dölger πραγματεύεται περὶ τῶν ἐκδομένων ἐγγράφων καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, κάμνει δὲ σημαντικὰ παρατηρήσεις γλωσσικὰς, γεωγραφικὰς καὶ ἀφορώσας εἰς οἰκονομικά, δημογραφικὰ καὶ διοικητικὰ ζητήματα. Τῆς εἰσαγωγῆς ἔπονται τὰ κείμενα τῶν ἕξ πρακτικῶν, ἐν τέλει δὲ παρατίθεται πίναξ τῶν ἐν αὐτοῖς εἰδικῶν φράσεων, ὡς καὶ τῶν σπανιωτέρων λέξεων μετὰ ἐρμηνείας αὐτῶν. Εἰς τὸν πίνακα τοῦτον χρήσιμον θὰ ἦτο, ἂν ἀνεγράφοντο καὶ αἱ ἐν τοῖς κειμένοις ἀπαντῶμεναι ἀκαταχώριστοι λέξεις, αἵτινες καὶ ἀρκεταὶ καὶ ἐνδιαφέρουσαι εἶναι.

Καὶ τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ὡς εἶναι φυσικόν, μᾶς διδάσκουσι πολλά, ἐν σχέσει μὲ τὸν ἰδιωτικόν, κοινωνικόν καὶ γεωργικόν βίον τῆς τότε ἐποχῆς, τὴν φορολογίαν, τὰ νομίσματα, τὰ τοπωνύμια, τὰ κύρια ὀνόματα καὶ οἰκογενειακὰ ἐπίθετα, τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ ἐπαγγέλματα κτλ.